

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การตั้งถิ่นฐานเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของการใช้ที่ดิน อาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง วัฒนธรรมในการอยู่อาศัย ตลอดจนการดัดแปลงถิ่นที่อยู่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยการใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีเข้าช่วย โดยทั่วไปมนุษย์จะตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งการอยู่รวมกันเป็นชุมชนนั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์สอดคล้องกันซึ่งได้แก่ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม โครงสร้างการอยู่อาศัยและโครงข่าย การศึกษาการตั้งถิ่นฐานจะทำให้ทราบระดับขั้นการพัฒนาของชุมชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เปรียบเสมือนแหล่งบันทึกข้อมูลจากอดีตอย่างชัดเจน

การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์โดยทั่วไปจะตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภค ชุมชนทะเลน้อยเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้ตั้งถิ่นฐานริมทะเลน้อยซึ่งเป็นบึงน้ำจืดขนาดใหญ่ อยู่ทางตอนบนของทะเลสาบสงขลาในพื้นที่จังหวัดพัทลุง และชุมชนทะเลน้อยยังเป็นชุมชนหนึ่งในชุมชนที่อยู่โดยรอบเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ทั้งวัฒนธรรมทางด้านความเป็นอยู่ การทำมาหากินและการอยู่ร่วมกันซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ต่อไป

ลักษณะของชุมชนทะเลน้อยในอดีตยังเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่อิงกับธรรมชาติ ทำการประมงและปลูกข้าวในทะเลน้อย มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัวอยู่ริมทะเลน้อย เนื่องจากทำเลที่ตั้งชุมชนเป็นที่ลุ่มจึงมีการสร้างบ้านแบบยกพื้นสูง เป็นเรือนไม้จริง ชั้นเดียว มีทั้งหลังคาจั่วและปั้นหยาซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประมงลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยแต่ละหลังคาเรือนจะเชื่อมกันด้วยสะพานไม้เล็กๆ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและอาชีพหัตถกรรมสานผลิตภัณฑ์จากกระจูดซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ได้จากทะเลน้อย อีกทั้งยังมีการละเล่นและกิจกรรมทางน้ำตลอดจนประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนโดยมีวัดทะเลน้อยเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน

ปัจจุบันเนื่องจากการพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่งพร้อมทั้งการเน้นพัฒนาให้ทะเลน้อยกลายเป็นแหล่งรองรับธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นในขณะที่เอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติเริ่มเลือนหายไปจากเดิมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพประมงเริ่มเปลี่ยนเป็นอาชีพค้าขาย

และรับจ้างเพื่อรองรับธุรกิจการท่องเที่ยว การตั้งถิ่นฐานถูกปรับเปลี่ยนไปตามแนวโน้มมากขึ้น ลักษณะบ้านเรือนบริเวณริมถนนเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นแบบคอนกรีต การสัญจรโดยทางน้ำลดความสำคัญลง ประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เริ่มเลือนหายไป

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการเน้นศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานที่สะท้อนออกมาให้เห็นถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านการตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน และวิถีชีวิตของประชากรในชุมชนทะเลน้อยอันเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่ง และการท่องเที่ยว จึงทำให้ชุมชนมีความน่าสนใจต่อการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย ตลอดจนแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมเพื่อคงเอกลักษณ์ของชุมชนไว้สืบไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1) ศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อยจากอดีตถึงปัจจุบัน
- 2) ศึกษารูปแบบและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
- 3) ศึกษาเอกลักษณ์ชุมชนในปัจจุบันและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ตลอดจนกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของคนในชุมชน
- 4) เสนอแนะแนวรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมในอนาคตเพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1) **ขอบเขตพื้นที่ศึกษา** ได้แก่ บริเวณที่เรียกว่าชุมชนบ้านทะเลน้อยซึ่งมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวอยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลน้อยใกล้ที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ในหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลทะเลน้อย และหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 13 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 0.6 ตารางกิโลเมตร

2) **ขอบเขตทางด้านเนื้อหา** ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชนรวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงทั้งลักษณะทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยนำมาวิเคราะห์ให้เชื่อมโยงกับทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้องซึ่งจะเน้นทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษารูปแบบและองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งการศึกษาถึงการให้พื้นที่ ระบบกิจกรรมและเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อนำไปเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่เกิดขึ้น

1.4 ข้อจำกัดในการศึกษา

- 1) ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนทะเลน้อยที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีน้อย จำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประกอบกับการอ้างอิงข้อมูลของพื้นที่ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นหลัก ซึ่งอาจทำให้การทบทวนข้อมูลในอดีตมีความคลาดเคลื่อนได้
- 2) พื้นที่ชุมชนทะเลน้อยเป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีการสำรวจในระดับชุมชน จึงไม่มีข้อมูลทุติยภูมิเฉพาะพื้นที่ ต้องนำข้อมูลในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลมาประกอบกัน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงพัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย
- 2) ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีต ตลอดจนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทะเลน้อย
- 3) ทราบถึงความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต กิจกรรม และเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อจะให้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการเสนอแนะการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาและเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่

1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

- 1) ชุมชนทะเลน้อย หมายถึง ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันทางทิศตะวันตกของทะเลน้อย ในเขตการปกครองของ 2 ตำบล 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 และหมู่ 2 ตำบลทะเลน้อย และหมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 13 ตำบลนางตง
- 2) พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา หมายถึง พื้นที่ของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาในพื้นที่จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา ตลอดจนพื้นที่ป่าพรุและที่ราบลุ่มในอำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกับทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุงและอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
- 3) ป่าพรุ หมายถึง บริเวณที่มีสภาพเป็นที่ลุ่มแฉ่งตื้นๆ น้ำท่วมขังอยู่ตลอดปีมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น เศษเหลือของพืชและใบไม้ที่ร่วงหล่นจะเกิดการทับถมเป็นชั้นอินทรีย์วัตถุ ที่สำคัญที่พบคือไม้เสม็ดซึ่งเป็นแหล่งทำรังของนกน้ำขนาดใหญ่ เช่น นกกาน้ำและนกกระสาแดง

4) ไตรห้วงษ์ คือ กรรไกรหนีบหมากที่ทำเป็นรูปห้วงษ์ซึ่งปัจจุบันหาดูได้ยากจึงมีจำนวนเปรียบเทียบสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตเป็นเวลานานว่าครั้งไตรห้วงษ์ เป็นจำนวนหมายถึง เก้าแก่โบราณ¹

5) การกลัปนา คือ การอุทิศทรัพย์เงินทองให้กับสิ่งที่เป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์และศาสนา เช่น วัด พระบรมธาตุ พระพุทธรูป การกลัปนาทำโดยผู้นำชุมชน ซึ่งต่อมาก็คือว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ สิ่งที่จะอุทิศอาจเป็นที่ดิน ผู้คน และทรัพย์สิน ซึ่งการกลัปนานี้มีบทบาทมากต่อการขยายตัวของชุมชนโบราณ ตั้งแต่หมู่บ้านไปถึงเมือง การอุทิศปัจจัยการผลิตให้กับวัดทำให้วัดมีความเจริญจึงพาชุมชนให้เจริญตามไปด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบุณย์, "ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา," วารสารทักษิณคดี 3(ตุลาคม-มีนาคม 2535-2536) : 57.